

*І. А. Ковальова,
С. Л. Кузьмук,
М. Г. Банковська,
Л. В. Герус,
С. П. Джуманазарова*

Національний науковий центр
«Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова»,
Україна

Концепція створення базової ампелографічної колекції в ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова»

Розглянуто фундаментальні основи, на яких повинно ґрунтуватися створення базової ампелографічної колекції винограду в ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», як національного надбання. Викладено бачення науковців щодо інструментарію та напрямку ампелографічних досліджень як таких, що є однією з головних складових у забезпеченні подальшого розвитку виноградарства України у сучасних умовах.

Ключові слова: базова ампелографічна колекція, вихідний матеріал, генеративна селекція, генофонд винограду, інтродукція, клоновий відбір.

Виноград займає серед багаторічних культур особливе місце по біологічним особливостям, регіональному розповсюдженню та використанню в народному господарстві. З метою підвищення ефективності виноградарства в певних екологічних умовах необхідно проводити постійну сортову реконструкцію насаджень на основі впровадження сортів винограду, що за комплексом господарських ознак задовольняють потреби виробництва та попит населення у високоякісному свіжому винограді і продуктах його переробки.

З цією метою в науково - дослідних установах, що займаються дослідженнями в галузі виноградарства, проводяться роботи з аналізу світового генофонду винограду, виявлення та вивчення аборигенних і селекційних сортів, що походять з різних виноградарських регіонів світу та виділення серед них перспективних для використання у селекції і виробництві. Багато уваги приділяється клоновому відбору та виведенню методом гібридизації нових сортів з цінними ознаками та властивостями.

Покращенню сортового складу промислових виноградників на основі досягнень генеративної та клонової селекції передують один з найважливіших етапів селекційної технології – пошук, вивчення та виділення вихідного матеріалу. Головне місце в цьому відведено ампелографії – науці, що уособлює в собі знання про морфологічні та агробіологічні ознаки і властивості різних за генетичним походженням сортів винограду та їх мінливість в залежності від екологічних умов району вирощування.

Розвиток ампелографії тісно пов'язаний зі створенням ампелографічних колекцій, які є майже при всіх науково-дослідних установах, котрі займаються дослідницькими роботами в галузі виноградарства. Початком роботи з вивчення і використання світового генофонду винограду в науково-дослідницьких цілях, обміну сортами, виведенню нових і покращенню існуючих сортів винограду є мобілізація сортових ресурсів та їх вивчення в ампелографічних колекціях, що є цінним резервом вихідних форм для створення нових сортів і тому відіграють величезну роль в збагаченні місцевого, в тому числі промислового сортименту винограду.

Вдосконалення методів ампелографічних досліджень, уточнення принципів добору сортів для вивчення та закладання колекцій, розробка єдиної методики оцінювання сортів винограду, потребує чіткого наукового підходу.

Ампелографічні колекції необхідно створювати в такому складі за набором сортів, щоб вони відповідали сучасним потребам виноградарсько – виноробної галузі, забезпечуючи вирішення основних питань, що стоять перед селекцією на найближче майбутнє та перспективу.

В контексті завдань, поставлених галузевою Програмою розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року, основними завданнями ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова» в частині подальшого розвитку ампелографічних досліджень має бути:

- масштабне поповнення генофонду винограду, що представлений в ампелографічній

колекції з метою надання їй статусу базової;

- розробка нових та вдосконалення існуючих методів ампелографічних досліджень, створення сортів-джерел та донорів цінних ознак з застосуванням новітніх досягнень молекулярної генетики, біотехнології та фізіології;
- всебічне вивчення агробіології, адаптації та господарської цінності сортів з використанням статистичних методів обробки даних;
- перевірка відповідності найменувань сортів, встановлення синонімів.

Виходячи з поставлених завдань, створення базової ампелографічної колекції, як національного надбання, повинно бути підпорядковано заздалегідь підготовленій програмі, яка повинна включати в себе поточний та перспективний плани по виявленню, заготівлі та включенню до колекції сортів винограду, що належать до різних еколого-географічних груп за походженням, в тому числі стародавніх. Особливу увагу слід приділити пошуку та залученню до колекції сортів, що походять з гірських районів, як таких, що в результаті тривалого відбору повинні мати генетично обумовлену стійкість до стресових факторів середовища.

З метою відбору сортозразків необхідно планувати експедиційні поїздки наукових груп в різні виноградарсько-виноробні райони як в середині країни, так і за її межами. Важливо проводити огляд виноградних колекцій науково-дослідних установ Молдови, Росії, Франції, Німеччини та інших, відвідувати стародавні місця виникнення культури винограду (Кавказ, Середня Азія) а також різні мікрорайони Франції, Італії, Балканського півострову, де зустрічаються екологічні популяції або маловідомі сорти винограду з цінними ознаками.

Першим етапом та одночасно нормативною базою створення базової ампелографічної колекції в ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» повинен бути документ, в якому будуть сформульовані мета, завдання та принципи організації колекції – Положення про базову ампелографічну колекцію ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова». У відповідності з прийнятими метою та завданнями, складається та затверджується «Програма створення базової ампелографічної колекції», яка буде виконувати функцію «план дій». У програмі необхідно передбачити робочий план підготовки та освоєння ділянки для закладання колекції, як початковий етап її створення.

Окремим пунктом слід передбачити у програмі заходи, які при закладанні колекції будуть унеможливити використання садивного матеріалу ушкодженого вірусними і мікоплазмними хворобами та бактеріальним раком.

Після затвердження основної нормативної документації та розробки календарних планів, можна переходити до планомірної роботи з інтродукції сортів, вирощування саджанців та їх висаджуванню на постійне місце.

В основу розміщення сортів у просторі необхідно покласти принцип поділу їх на групи сортів внутрішньовидового та міжвидового походження, тобто сорти групуються у квартали в залежності від генетичного походження. В межах груп, для більшої зручності, буде доцільним розподілити сорти за напрямком використання та строками досягання, а також, по можливості, за забарвленням ягід. Всі безнасіненні сорти винограду бажано висаджувати окремою групою.

До колекції необхідно залучати:

- нові сорти і перспективні форми винограду вітчизняної та закордонної селекції;
- аборигенні або стародавні сорти винограду з різних регіонів світу;
- гібриди прями-плідники та франко-американські гібриди і форми виду *Vitis*, що можуть використовуватись для селекційних цілей;
- сорти підщеп.

Всю колекцію доцільно розподілити на клітки з довжиною ряду, що містить по 20 кущів винограду. В цьому випадку кожен сорт у колекції буде представлений десятьма кущами та займатиме половину ряду, тільки деякі найбільш цінні сорти можна висаджувати по 20 кущів, тобто кожен сорт буде займати весь ряд – від однієї міжкліткової дороги до іншої. При такому розміщенні у колекції кожен сорт винограду починається з міжкліткової дороги, що дає змогу підходити до сорту, не заходячи далеко в міжряддя і тим самим полегшити польові дослідження з вивчення агробіологічних особливостей сортів та проведення робіт зі знімання урожаю.

Нові перспективні форми (кандидати у сорти) можна залучати у колекцію, але висаджувати на окремій ділянці, де буде проводитись їх попереднє вивчення паралельно з вивченням цих же форм автором-селекціонером на місці їх виведення. Форми, що представляють інтерес для включення до колекції, переходять у квартали сортів, поповнюючи таким чином основний сортовий фонд ампелографічної колекції.

Включення до колекції не тільки нових, затверджених сортів, але і нових форм «кандидатів»

дасть можливість одночасно в різних місцях оцінити нові форми та відібрати кращі з них для випробування та розповсюдження, прискоривши таким чином їх впровадження у селекційний процес та у виробництво. При цьому, велике значення має залучення до колекції нових форм вітчизняної та закордонної селекції, що за попередніми даними мають підвищену стійкість до стресових факторів навколишнього середовища.

До ампелографічної колекції не повинен залучатися малоцінний сортовий матеріал невідомого походження, тобто набір сортів у колекції не може мати випадковий характер.

Багато щоб структура базової ампелографічної колекції забезпечувала якомога більш високу продуктивність науково-дослідної роботи, в тому числі доступність та легкість виконання окремих обліків та спостережень, дозволяючи таким чином отримувати максимально достовірні показники та результати в оптимальні строки, що передбачені методикою наукових досліджень.

За набором зразків винограду та їх просторовим розподілом базова ампелографічна колекція повинна мати наукову та практичну цінність, являючи собою національне надбання вітчизняної аграрної науки та водночас унікальну скарбницю світового генофонду винограду, що допомагає науковцям створювати власні високоврожайні сорти, адаптовані до місцевих кліматичних умов.

Література

1. Дениско Л. Колекція виноградного генофонду / Л. Дениско // АПК. Наука, техніка, практика. - 1990. - № 10. - С. 34.
2. Иванова Е. Б. Методы и результаты изучения сортов винограда в ампелографической коллекции / Е. Б. Иванова. – Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1970. – 48 с.
3. Кириченко В. В. Роль генетичних ресурсів рослин у виконанні державних програм / В. В. Кириченко, В. К. Рябчун, Р. Л. Богуславський // Генетичні ресурси рослин. – 2008. – Вип. 5. – С. 7-13.
4. Негруль А. М. Методика сортоизучения и сортоиспытания винограда / А. М. Негруль // Виноградарство и виноделие СССР. – 1953. – Вып. 8. – С. 50-55.
5. Панасевич К. О. Ампелографічна колекція Українського науково-дослідного інституту виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова та її роль у поліпшенні сортименту винограду України / К. О. Панасевич // Виноградарство і виноробство: зб. наук. праць. – К. : Урожай, 1971. – Вип. II. – С. 27-32.
6. Савин Г. А. Ампелографическая коллекция МолдНИИВиВ / Г. А. Савин // Научные достижения по виноградарству и виноделию МолдНИИВиВ. – Кишинёв, 1980. – С. 39-51.
7. Положення про реєстрацію колекцій зразків генофонду рослин у центрі генетичних ресурсів рослин України. – К.: УААН, 2002. – 16 с.

Ковалёва И. А., Кузьмук С. Л., Банковская М. Г., Герус Л. В., Джуманазарова С. П.

Концепция создания базовой ампелографической коллекции в ННЦ «ИВиВ им. В. Е. Таирова»

Рассмотрены фундаментальные основы, на которые должно опираться создание базовой ампелографической коллекции винограда в ННЦ «ИВиВ им. В. Е. Таирова», как национального достояния. Изложено видение учёных касательно инструментария и направления ампелографических исследований как таких, которые являются одной из главных составляющих в обеспечении дальнейшего развития виноградарства Украины в современных условиях.

Ключевые слова: базовая ампелографическая коллекция, исходный материал, генеративная селекция, генофонд винограда, интродукция, клоновый отбор.

I. A. Kovaleva., S. L. Kuzmuk, M. G. Bankovskaya, L. V. Gerus, S. P. Dzhumanazarova

The concept of creating a base ampelographical collection in the NSC "Tairov Institute of viticulture and winemaking"

We consider the fundamental basis for the creation of basic grapes ampelographical collection in the NSC "Tairov Institute of viticulture and winemaking" as a national asset. Sets out a vision of scientists regarding tools and direction ampelographic research as the main components in ensuring the continued development of viticulture in Ukraine at present.

Keywords: base ampelographic collection, the starting material, generative selection, the gene pool of grapes, introduction, clonal selection.